

EDİTÖR GÖZÜYLE DANIŞMANLIK*

Prof.Dr.Yeşim GÖKÇE-KUTSAL

Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğretim Üyesi
Geriatri “Turkish Journal of Geriatrics” Dergisi Editörü

*Yazarın “Türkiye Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Dergisi” 2000 yılı,3. cilt,”Bilimsel Araştırma ve Tıbbi Etik Özel Sayısı”nda yayınlanan “Bilimsel Makalenin Değerlendirilmesi” başlıklı yazısı (Dergi editörünün izni ile) temel alınarak hazırlanmıştır.

“Bizler hiçkimsenin hiçbir zaman üstat olamayacağı bir zenaatin
çıraklarıyız”.
Ernest Hemingway

Bilimsel makalelerin yayınlanma sürecinde öncelikle editör ve danışmanların süzgecinden geçmeleri temel kuraldır.Gerek dergi editörlüğü, gerekse danışmanlık özveri ve emek gerektiren uğraşlardır.Akademik çalışmalar ve rutin hekimlik uygulamaları yanında bir hekimin böylesi bir çalışmayı da üstlenmesinin altında yatan neden; bilimsellik tutkusu,editörlük veya danışmanlık yapılan derginin kalitesinin beğenilmesi ve daha üst düzeye taşınabilmesi isteği, derginin ilgi alanına giren konular ile ilgili olarak güncel bilgiye ulaşabilme arzusu olabilir.Gerekçe her ne olursa olsun tıp ortamına yadsınamaz bir katkı sunulacağı kesindir.

Başarılı bir editör ve danışman olabilmek için öncelikle iyi bir okuyucu olunmalıdır. İyi bir okuyucu olabilmenin ise iki yolu vardır: birinci yol diğer iyi okuyucuları dinlemektir. İki kişi nasıl aynı şekilde yazamazsa, aynı şekilde okuyamaz da; bir okuyucu dikkatini dile yoğunlaştırırken, bir diğeri makalenin kurgusuna odaklanır. Dolayısı ile iyi okuyuculardan fikir almak kişiyi geliştirir, zenginleştirir. İkinci yol ise pratik yapmaktır. Diğer kişilerin dökümanlarını incelemek, eleştirmek önemlidir, fakat sadece bazı noktaların net olmadığını ifade etmek yetmez. Okuyucunun kafasını karıştıran konuları açıklamak gerekir. Ayrıca bir metnin sadece

zayıf yönlerini değil, başarılı kısımlarını da vurgulamak gerekir ki, bu da en az diğeri kadar zordur. Yazın dilinde ve makale yazmada olgunlaşmanın temel taşı okuyucu olarak olgunlaşmaktır.

BİLİMSEL EDİTÖR

Editörlük görevi aktif çalışan bilim insanı olmayı gerektirmektedir, çünkü yayınlanacak olan çalışmaların halen var olan bilgilere katkısı, öne sürdüğü hipotezler, tutarlılığı, test edilebilirliği ve tekrarlanabilirliği gibi belli özelliklere sahip olup olmadığını kontrol edecek olan kişi editördür.

Editörün temel görevlerinden bir diğeri etik kavramının korunmasıdır. Bilimsel yayın dünyası hareketli ve bir anlamda karşılaştırmalı, yarışmalı bir ortamdır. Editörler haklı olarak önemli olduğunu düşündükleri ilginç yazıları yayımlayarak daha fazla okuyucuya hitap etmek isterler. Ancak bu platformda “bilimsel yayın etiği” kurallarının dışına çıkılmaması gerekir, çünkü etik kuralların herhangi bir nedenle ihlali durumunda sorumlu kişilerden biri de editördür.

Kısaca editörler derginin bilimsel standardından sorumludur ve derginin kalitesini belirleyen en önemli kişilerdir. İyi bir editörde bulunması gereken özellikler şunlardır:

1. Önceden yayınlanmış bilimsel araştırmaları olmalıdır. Yazarlar ve danışmanlar daha önceden tanıdıkları ve konu ile ilgili araştırmaları, konferansları ve hatta ödülleri olan kişilerle daha rahat çalışırlar.
2. Aktif bir araştırmacı olmalıdır. Araştırma yapan, okuyan, kongrelere katılmaya devam eden kişiler konuya ve güncel bilgilere daha hakim olurlar.
3. İyi organize olmuş bir kişi olmalıdır. Zamanını etkin bir şekilde kullanabilen, diğeri projelerine öncelik vererek derginin işlerini aksatmayan kişiler editör olabilirler.

4. Diplomatik özelliklere sahip, iyi kararlara varabilen bir kişi olmalıdır. Karar verecek olan kişiler editörlerdir ve bu kararları ne olursa olsun uygun bir dil ile tebliğ etmek durumundadırlar. Çoğu kez iyi verilmiş kararlar sağ duyu yardımı ile verilen kararlardır ve zeka ya da bilimsel becerilerle birebir örtüşmeleri gerekmez. Editör gözü ile bilimsel makale değerlendirme aşamasında karar verilmesi gereken ana başlıklar şöyle sıralanabilir :

a- Danışmanların seçilmesi (Söz konusu makale açısından en iyiler seçilmiş midir yoksa daha ayrıntılı bir araştırma süreci daha iyi hakemlere ulaşılmasını sağlayabilir mi?)

b- Danışman raporlarının toplanması (Bu raporlar mantıklı mıdır? Danışmanın konu işle ilgili bilgi birikimini yansıtmakta mıdır? Bir başka danışmanın görüşüne gereksinim var mıdır? Editör yazarları nasıl yönlendirmelidir?)

c- Makalelerin revizyonlarının kabulü (Yeterli bir revizyon yapılmış mı? İlk danışmandan veya yeni bir danışmandan tekrar değerlendirme istenmesi gerekir mi?)

d- Makalenin kabul veya reddi konusunda son kararın verilmesi.

5. Toleranslı bir kişi olmalıdır. Editörün en önemli özelliklerinden birisi de yazar, danışman ve kendisi arasındaki olası anlaşmazlığı ve fikir ayrılıklarını önlemek veya yumuşatmaktır.

6. Kariyerinde belli bir noktaya ulaşmış olmalıdır.Editör olarak akademik kariyerinde istediği noktaya ulaşmış bir araştırmacının seçilmesi daha uygundur, çünkü meslek hayatının veya kariyerinin başındaki kişiler açısından dergi işleri “ araştırmalarını engelleyen bir yük” gibi algılanabileceğinden editörlük görevine gerekli özeni gösteremeyebilirler.

Editörler pek çok genç araştırmacıyı çalışmalarını yayına hazırlama konusunda yönlendirir ve yüreklendirirler. Toleranslı ve sempatik kişilik özelliklerine sahip olanlar çalışmaların tekrar gözden geçirilmesinde ve gerekiyorsa daha verimli bir alana yönlendirilmesinde etkili olabilirler. Çoğu editörün en önemli kazanımı dergisinin standardının yükseldiğini, kalitesinin ve okur kitlesinin arttığını görmektir. Dergi bilimsel literatüre katkıda bulunuyorsa editörün çabaları amacına ulaşmıştır.

DANIŞMANLIK SİSTEMİ

Bilimsel literatürün danışmanlar olmadan daha iyi işlediğini ifade eden otörler, bu yol ile yeni bilgilerin ve düşüncelerin gecikme olmadan ilerleyeceğini savunmaktadırlar. Hatta toplantılardaki sözlü bilgi alışverişinin literatürün gelişmesi için en kısa yol olacağını savunurlar. Fakat bu düşünce tarzı güvenilir bir kayıt sisteminin bilimin ilerlemesi için gerekliliği gerçeğini gözardı etmektedir. Kısıtlamasız veya denetimsiz yayın yapılması durumunda bilimsel literatür anlamsız bir kaosa sürüklenecektir.

Danışmanlar yolu ile denetim veya eş denetim süreci ile ilgili olarak yapılan dünya çapındaki bir araştırmada tıbbi dergilerin %94 ünde eş denetim uygulandığı, editörlerin %71 inin danışmanlara değerlendirme ölçütlerini gönderdikleri, %36 sında yazarların kimliğinin gizli tutulduğu saptanmıştır. Ayrıca editörlerin %39 u danışmanların “ilgi alanında çatışma”(conflict of interest) yaratabilecek durumları bildirmelerini beklemekte, %42 si ise danışmanlarca yapılan değerlendirmeleri kalitesine göre kategorize etmektedir.

Bilimsel argümanlar ancak objektif bir şekilde sunulurlarsa rasyonel anlamda reddedilmezler. Danışmanlık sisteminin çoğu kez gözardı edilen önemli bir fonksiyonu da makalenin yazılımı aşamasındaki katkıları ve etkileridir. **Deneyimli ve**

bilinçli bilim insanları makalelerini hazırlarken danışmaların beklentilerine uygun olarak yazmaya özen gösterirler.

Danışmanlar bilimsel literatürün oluşumunda en önemli, kapsamlı ve özverili görevi üstlenmişlerdir ve bu işin alternatifi yoktur. Danışmanlık sistemini benimseyen dergiler makaleleri editör ve yayın kurulu dışında konusunda deneyimli ve söz sahibi kişilere okutup değerlendirerek yayına kabul eden dergilerdir. Her derginin bu konudaki prosedürü farklıdır.

DANIŞMANLIK SİSTEMİNİN GEREKÇELERİ

1. Hiç bir editör her konuyu o konuda deneyim sahibi uzman bir araştırmacı kadar iyi bilemez. Bu gerçek özellikle “genel tıp” dergileri için geçerlidir.
2. Bir derginin kendini kanıtlaması hayli uzun bir süreci gerektirmektedir ki, bu dönemde özensiz makalelere yer verilmiş olması bu süreci uzatabilecektir. Bu danışmanların hiç hata yapmadıkları anlamına gelmez, fakat en azından bu yöntemle bir nebze de olsa seçici olunabilmektedir. **“Kötü (!) makale yayınlamayı önlemenin en emin ve kesin yolu hiç makale yayınlamamaktır”** .
3. Pek çok makale danışman raporlarındaki öneriler doğrultusunda düzeltilerek gelişmekte, hem içerik hem de sunum açısından daha güvenilir bir özellik kazanmaktadır.

DANIŞMANLIK SİSTEMİNİN KARŞITI GÖRÜŞLER

- 1- Gecikmelere neden olmaktadır. Bilimsel makaleler uzun zaman kaybı nedeni ile güncelliğini yitirebilmektedirler. Oysa tasarımıından yayınlanmasına kadar geçen süre içinde danışman incelemesi kısa da olsa yer almalıdır.

- 2- Danışmanlık her zaman makalelerin seçiminde en iyi yol değildir, ortalama bir genel editör de aynı işi yapabilir. Fakat bu düşünce de konunun uzmanı olan özenli ve bilinçli okuyucuya haksızlık olur.
- 3- Danışmanlardan destek beklese bile “ kötü” bir makalenin reddedilmesi veya “iyi” bir makalenin kabul edilmesi (tanınmamış, genç araştırmacılar tarafından yazılmış olsa bile) aşamasında editör sonunda kendi inisiyatifi kullanmalıdır.

DANIŞMANLIK SİSTEMİNİN İŞLEYİŞİ

Bu sistemde makaleler “**aynı konudaki meslektaş** “ veya “**konunun iyi bileni**” tarafından incelenmektedir. Bazı dergi editörleri gelen bütün yazıları dış danışmanlara gönderirken, bazıları kabul edilme olasılığı en yüksek olanları danışmanlarca değerlendirmeye göndermektedir. Buradaki yaklaşımın ana prensibi derginin zaten basamayacağı bir yazıyı fazla bekletmeden sonuçlandırmak ve yazara da bu sonucu kısa sürede iletmektir .

Değerlendirmeleri sonucunda editörün beklentisine uygun kalitede bir eleştiri yazısı gönderen danışmanlar makale ile ilgili kararın verilmesine çok yardımcı olurlar. Günümüzde elektronik iletişim teknolojisi kullanılarak makaleler üzerinde gerekli revizyonlar hızla yapılabilmekte ve eski makaleler yeni düzenlemelerle yine elektronik ortamda saklanabilmektedir.

Halen araştırılmakta ve tartışılmakta olan bir konu da dergilere gönderilen makalelerin değerlendirmesinin internet üzerinden herkese açık olarak yapılmasıdır .

Günümüzde geçerli olan yöntem yazar ve danışmanın adının gizli tutulmasıdır. Bu yöntem farklı ekollerden gelen yazarların makalelerinin daha objektif değerlendirilmesine ve yayınlanma şansının artmasına neden olmaktadır,

çünkü editörler ve danışmanlar belli konuda otorite olan isimlerin makalelerini yayınlamakta çok daha istekli davranmaktadırlar .

Değerlendirmelerde iki tip konsensus söz konusudur; bazı zamanlar danışmanların bazı makteleler için farklı kararlar verdikleri dikkati çeker. Bu durum editörler için de geçerlidir. Bazı dergilerin kabul etmediğini gün gelir diğerleri kabul eder. Bu farklı yorum veya yaklaşımlar danışmanlık sisteminin işlememesinden değil, iki ayrı tıp konsensusdan kaynaklanmaktadır. Birincisi; her derginin kendi içindeki, diğerleri ile aynı olmayabilen konsensusudur. Bütün editörler dergilerinin kalitesini arttırabilmek için çaba gösterirler ve bundan doğan bir farklılık söz konusu olabilir. İkincisi ise; çoğu özel alanlarda veya konularda o sahanın kendi içindeki bilgi ve algoritması ile ilgili konsensustur. Belirli bir konudaki otörler nadiren çok farklı düşünebilirler ve zaten antitezler de o camiada kabul görmez.

Editörler dergilerine yeni konular ile ilgili çarpıcı nitelikteki makaleleri çekmek isteyebilirler. Bu konuda birkaç alternatif mevcuttur:

- a-Yazıyı yorum yapmadan yayınlamak,
- b-Danışman tarafından yorumlandıktan sonra yayınlamak,
- c-Simultane olarak eleştirisi ile aynı yerde yayınlamak,
- d-Danışmanın eleştirilerine otörlerin de yanıt veya yorumlarını ekleyerek yayınlamak.

Çoğu dergi birinci veya ikinci alternatifi uygulamaktadır.

Danışman adlarının korunmasının kanıtlanmış yararları vardır, buna rağmen bu konu hala tartışılmaktadır. Eğer danışmanlardan güvenilir raporlar isteniyorsa bu kişiler her türlü baskıdan uzakta tutulmalıdırlar. Bazı genç bilim adamları otörlerin kendileri için daha sonra çeşitli kararlar vereceğini düşünerek o otorün

yazıları ile ilgili danışmanlık yapmaktan çekinirler, bazıları ise dostluklarını zedelemekten korkarlar.

Değerlendirme formlarında adları açıklanmış olan danışmanların çok daha titiz bir şekilde değerlendirme yapmalarına rağmen dana nazik bir üslup kullandıkları dikkati çekmektedir. Bir diğer önemli gerçek de adları açıklanan danışmanların daha çok makalelerin “yayınlanabilir” olduğu şeklinde görüş bildirenler olduğudur.

Danışmanlığın gözden kaçan bir tarafı da danışmanların otörlere değil editörlere tavsiyede bulduklarıdır. Editörler raporun tamamını veya bir kısmını kullanmakta özgürdür. Günümüzün bu karmaşık bilimsel ortamında editörlerin tavsiyelerden en rahat şekilde yararlanabilmeleri danışman adının otörden gizlenmesi ile olur. İsteyen danışman adının bildirilmesi yönünde tercih kullanarak otör ile ortaklaşa çalışabilir veya makaleyi daha detaylı tartışabilir. Fakat son aşamada karar yetkisi editördedir.

Yazar veya otör adlarının kapatılması ise otörlerin deneyimlerinin veya saygınlıklarının olması veya olmamasından kaynaklanan yanlı tutumların engellenmesi amacı ile yapılmaktadır.

"The more effective the blind, the less the bias".

Değişik konularda uzmanlaşmış kişilere görüş sorulması ve danışma kurulunun da mümkün olduğunca geniş tutulması çarpıcı, yeni ve değişik çalışmaların yayınlanabilmesine olanak tanıyacak ve bir anlamda hedef kitlenin genişlemesine de yardımcı olacaktır. Danışman seçiminde kişilerin sadece istekli değil konusunda uzman ve yetenekli kişiler olmasını da ön planda tutmak gerekir. Makale çok farklı disiplinlere hitap ediyorsa (örnek: tıp ve makina mühendisliği) o zaman farklı disiplinlerden seçilen danışmana yazılan ön mektupta makalenin

diğer disipinin bir mensubu tarafından da değeriendirileceğinin belirtilmesi gerekir. Bu; danışmanı rahatlatacak ve makalenin sadece kendi alanı ile ilgili kısmına odaklanmasını kolaylaştıracaktır.

Editör danışmandan ne istediğini bilmelidir; direkt olarak makalenin reddi veya kabulü mü?, makalenin eleştirilmesi mi? ve bunun ana hatları ile mi yoksa detaylı olarak mı yapılacağı belirlenmelidir.

Makale yazarlarının adları saklı olduğu halde, yazar ile herhangi bir şekilde tartışma süreci yaşamış olan danışmanlara yazılar gönderilmemelidir.

Danışman güvenilir ve dakik olmalıdır. Özellikle değerlendirme sonuçlarının zamanında gönderilmemesi önemli bir sorundur. Sürekli olarak her makaleyi reddeden veya dikkatle incelemeyen kabul eden danışman makbul değildir ve editörü zor durumda bırakır. Buna karşın herbiri araştırmacı olan danışmanların da çalışmalarına sekte vurmamak açısından hep aynı kişilere makale gönderilmemesine özen gösterilmelidir

Bir zamanlar iyi bir danışman olan bir kişi daha sonraları konuya gereken önemi vermiyorsa, öncelikleri değişmişse ve sözünde durmuyorsa danışman listesinden çıkarılmalıdır.

Bir makale kaç danışmana gönderilmelidir? Birine gönderilip daha sonra diğerine mi iletilmeli, yoksa aynı anda ikisine de mi gönderilmeli? Fikir ayrılığı olunca ne yapılmalı? Üçüncü bir danışmana mı danışılmalı yoksa ilk iki danışman raporunu iptal edip yeni bir danışman mı belirlemeli? Her derginin prosedürü farklı olabilir. Genellikle tek danışman kullanılır, fakat bazı istisnalar olabilir; danışman editöre kendisinin konu ile ilgili birikimine güvenmediği için ya da yeteri kadar kritik etmediğini düşündüğü için başka bir danışmana başvurulmasını önerebilir.

Bazı araştırmalar iki danışmanın bir çalışmanın kabul edilebilirliğine dair görüşlerinin %75 oranında uyumlu olduğunu ifade ederken,diğerleri ise danışmanlar arası uyum düzeyinin şans yolu ile beklenen uyumluluktan istatistiksel olarak farklı olmadığını belirtmektedirler.Ayrıca bir çalışmanın yayın önceliği konusunda da danışmanlar arasında uyum olmadığı ifade edilmektedir ki bu da farklı bakış açısına sahip danışmanların seçilmesine zen gösterildiğinin kanıtı sayılabilir.

Editör danışmanın eleştirilerini olduğu gibi makalenin yazarına iletmeli midir? Kaba ve acımasız eleştiriler yaparak makalenin “zaman kaybı” veya “işe yaramaz bir çalışma” yada “boşa emek” şeklinde nitelendirilmesi yazara nasıl bir etki yapar? Doğal olarak her yazar emek verdiği bir makale konusunda oldukça hassas davranacaktır. Oysa editör makalenin reddini somut gerekçe göstermeden kibarca yapabilir. Eğer spesifik başka bir dergide yayınlanması daha uygun olacaksa bu da belirtilerek yazar yönlendirilebilir ve bir başka editör de makaleyi kabul edebilir. Bunun karşıtı görüşü savunanlar da danışmanlarca ifade edilen tüm gerçeklerin yazarlara olduğu gibi iletilmesinden yanadırlar .

DANIşMANLARA ÖNERİLER

- 1- Size gönderilen makaleyi kaybetmeyiniz,
- 2- En fazla iki veya t haftada değerlendiremeyecek iseniz makaleyi derhal iade ediniz,
- 3- Editörün sizden beklentilerini belirleyiniz. Makalenin orijinalliği, güvenilirliği, klinik önemi, o derginin kapsamına, yayın politikasına ve hedef kitlesine uygun olup olmadığı konusunda titiz davranınız,

- 4- Kabul edilip edilmeme konusunda tereddüt edilen bir makalenin yayınlanması bir " utanç" değildir, fakat yayınlanabilecek bir makalenin reddedilmiş olması bir dergi için utanılacak bir durumdur. Danışman kendini dominant veya üstün bir pozisyonda hissederek hemen makalenin reddi konusunda fikir beyan etmemelidir. Sonuçta tıp dergilerinin amacı yeniliği veya bilgiyi engellemek değil, insanları bilgilendirmektir.
- 5- Çok detaycı veya acımasız olmayınız. Yazar bir fikri danışmandan daha farklı bir yol ile açıklamış olabilir. Doğruluğu tartışılmaz olan bir konuda detaylara boğulmayınız ve minör hatalar bulmaya çalışmayınız.
- 6- Yazar ünlü olabilir veya çalışma çok tanınmış bir merkezden geliyor olabilir, fakat yine de "kötü" makale niteliğindedir. İsimlerden etkilenmemeye çalışınız. Bunun en emin yolu isimlerin ve departman adlarının kapatılmasıdır.
- 7- Yazara anlamsız sorular yönelmeyiniz. Örneğin; bakılmadığı kesin olan bir laboratuvar testinin sonuçları ile ilgili verileri istemeye kalkmayınız. Eğer bu testin yapılması mutlaka gerekiyor idi ise makaleyi reddediniz. Aksi takdirde bu konuyu gereksiz yere gündeme getirmeyiniz. Yeni testler veya yeni parametreler önermeye kalkmayınız. Halen var olan makaleyi değerlendirmekle yükümlüsünüz bir sonrakini değil !
- 8- Detaylara hapsolmayınız. Önce makaleyi bir bütün olarak hızla okuyup değerlendiriniz ve edindiğiniz izlenime önem veriniz. Daha sonra geriye dönerek tekniği ve detayları tekrar gözden geçiriniz.
- 9- Yazarların görmesini istemediğiniz yorum, öneri, düşünce veya kuşkunuzu mutlaka editöre iletiniz.

- 10- Her makalenin kabul edilmesini önermek gibi bir davranış sergilemeyiniz. Uzun vadede bu yaklaşım editörde sizin yaptığınız danışmanlık görevi konusunda da bir kuşku oluşmasına neden olacaktır.
- 11- Yazar ile direkt temas kurmayınız. Eğer dergide danışmanların gizli tutulması gibi bir eğilim var ise bırakınız öyle kalsın.
- 12- Sonuçta danışmanlar bir derginin gelişmesine önemli oranda katkıda bulunurlar. İsimleri açıklanmamalıdır, fakat isimler açıklanacak gibi davranılmalı, öyle eleştiriler yazılmalıdır .

DEĞERLENDİRME SÜRECİ

Pekçok dergiden danışmana bir değerlendirme formu gönderilir. Makale bilimsel açıdan kabul edilebilir düzeyde midir? Değerli midir? Çalışma iyi sunulabilmiş midir? Sıklıkla ilk sayfada danışmanın makale ile ilgili izlemine özetleyen bu soruların yanıtı yer alır. İkinci sayfada danışman makale ile ilgili eleştiri ve önerilerini açıklar ki yazarlar açısından en yararlı kısım da budur. İkinci sayfanın editör tarafından çok ciddi değerlendirilmesi gerekir. Danışman gereksiz suçlamalarda bulunmuş olabilir veya yetkilerini aşarak “bu makale yayına kabul edilebilirdi eğer...” gibi cümleler sarfetmiş olabilir ki, bunlar editörü çok zor duruma sokar. İkinci sayfadaki eleştirel bölüm yazara gönderilirken kişinin örselenmemesine, motivasyonunun kaybolmamasına ve tabii danışman adının olmamasına dikkat edilmelidir.

Danışmanların yaklaşımı bir anlamda insan yapısının bir yansıması da olabilmekte ve bazen editörler bu raporlarda obsesifliğin, aşırı titizliğin, ihmalciliğin veya kural tanımazlığın örneklerini bulmaktadırlar. Kimi standart değerlendirme formlarını kullanmayı reddeder, kimi yazarlara gönderilecek

bölüme editör yerine bazı öneriler yazar. Kimi sadece makalenin kabul veya reddedilmesi gerektiğini ifade edip başka hiçbir yorum, öneri getirmeyecektir, yada belli yazarların yazdığı makaleler için güvenilir veya inandırıcı olmadığı şeklinde yorumlar yapıp, somut kanıt göstermeyecektir. Bu yapıdaki kişiler danışmanlığın gerektirdiği özelliklere sahip dağildirler. En kötüsü de haftalarca, aylarca makaleleri tutup daha sonra değerlendiremeyeceklerini belirten bir özür notu ile geri gönderenlerdir. Doğal olarak danışmanlara giden makalelerin takip ve monitörizasyonu, gerekiyorsa danışmanlara düzenli bir şekilde hatırlatmaların yapılması editörün ve yardımcılarının işidir. Böyle ciddi gecikmelerin olduğu, yazarın mağdur durumda kaldığı raporsuz, değerlendirmesiz geri gelen yazılar için durumu uygun bir dil ile anlatıp sorunu onlarla paylaşarak aktif, dinamik ve güvenilir nitelikteki danışmanlardan ivedilikle yardım istemek en uygun yaklaşımdır. Dolayısı ile derginin itibarı ve güvenilirliği sadece editöre değil, böyle iyi niyetli ve gayretli bilim insanlarına da bağlıdır.

Raporlar geldikten sonra sıra yazara gönderilecek yanıtta gelir. Makalenin kabul edilemeyeceği düşünülüyorsa ve bu konuda hiç kuşku yok ise bu karar uygun ve anlaşılabilir bir şekilde yazara bildirilir. Danışman eleştirisi çok uzun ve karmaşık ise yazara onu yönlendirebilecek olan kısımları gönderilmelidir, dolayısı ile yazara yol gösterici olan, hangi değişikliklerin makalenin kabulü açısından şart olduğunu tanımlayan editörün mektubudur.

Eğer minör değişiklikler istenmişse ve bunlar yerine getirilmişse makale yayına kabul edilir, eğer ciddi bazı revizyon ve değişiklikler istenmişse makalenin düzeltilmiş şekli tekrar danışmanlara gönderilip onay istenmelidir. Bu prosedür ciddi gecikmelere neden olabileceğinden bu aşamada editöre önemli bir görev düşmektedir. Eğer gerekmiyorsa her makale tekrar danışmanlara

gönderilmemelidir. Nihayet yayınlanabilecek hale geldiğine inanılan her makale editör tarafından gözden geçirilip onaylanmalıdır,

İyi bir makale ne demektir?

İyi bir kurgusu veya yapısı olan, amacı iyi açıklanan ve sonucu net olarak vurgulanan makale iyidir. Ayrıca dil yönünden uygun ve yeterli olmalıdır.

İyi makale nasıl elde edilir?

Danışmanlık sistemi kullanılmalıdır ve danışmanların esas olarak şu sorulara yanıt vermeleri beklenmelidir:

- 1- Makale orijinal mi?
- 2- Bilimsel açıdan güvenilir mi?
- 3- Klinik açıdan önemli mi?
- 4- Makale bir genel tıp dergisi için mi yoksa spesifik bir konuya ayrılmış bir dergi için mi daha uygun?

Bazen makaleler sözlü sunum veya sözlü hitap kurallarına göre yazılmaktadır, oysa yazın dili farklıdır. Yazılı sunumlarda tekrarlar minimum düzeyde tutulmalı, abartma olmamalı ve formal bir yazın dili kullanılmalıdır.

Orjinal araştırma makalelerinin değerlendirilmesi ile ilgili bir “ **kontrol listesi**” hazırlanması uygun olur, çünkü deneyimsiz danışmanlar sıklıkla bilimsel bir makaleyi değerlendirirken temel noktaları gözden kaçırabilirler. Sıklıkla metodolojik açıdan yetersizlik söz konusu ise bunun üzerinde fazlasıyla durmakta, buna karşın asıl önemli olan bilimsellik ile ilgili noktaları gözden kaçırmaktadırlar .

Bazı dergilerde danışmanlar dergi yayın kurulları veya bizzat yazarlar tarafından belirlenebilmektedir. “British Journal of Surgery” dergisine yayınlanmak üzere gönderilen 104 makale hem yayın kurulunca hem de makalenin yazarlarınca önerilen danışmanlar tarafından incelenmiş. Amaç değerlendirme raporlarının

karşılaştırılması imiş. Danışmanlardan incelemelerini dört kategoride yapmaları istenmiş: a-Orijinallik, b- Bilimsel ve klinik önemlilik, c-Açıklık, d- Analizler. Danışmanlarca değerlendirme için harcanan süre eşitmiş. Dergi yayın kurulu tarafından belirlenen danışmanların çok daha eleştirel gözle baktığı, özellikle “Bilimsel önemlilik” konusunu irdeledikleri dikkati çekmiş. Yazarlar bunun makalelerin yayınlanma şansını azaltacağını iddia edebilirler, fakat bu eleştirel tavır hem makalenin standardını yükseltmeye katkıda bulunabilir, hem de editöre makalenin kabulü veya reddi konusunda karar vermede yardımcı olur .

Derginin okurları ve makalenin yazarları makalelerin nasıl değerlendirildiğini, sistemin nasıl işlediğini bilmek isteyebilirler. Zaman zaman onlardan gelen geri bildirimler ve öneriler göz önüne alınarak danışmanlık sisteminde uyarlamalar, değişiklikler yapılabilir. Danışmanlara geri bildirim sağlayacak bir sistemin oluşturulması onların da kendilerini sorgulayıp geliştirmelerine yardımcı olacaktır.

Danışmanlar arasında her zaman tam bir fikir birliği olmayabilir. Bu konuda yapılan bir araştırmada; “ British Journal of Surgery” de iki danışman tarafından değerlendirilen makalelerin % 38 inde tam bir fikir birliği, % 41 inde ana hatları ile uyum, % 17 sinde uyumsuzluk, % 3 ünde ise karşıt fikir bildirilmesi olduğu saptanmış. Bu dergide danışmanlardan makaleyi şu dört açıdan ele almaları istenmektedir: 1- Orjinallik, 2- Bilimsel ve klinik açıdan önemlilik, 3- Sunumun açıklığı, gramer ve tarz, 4- Verilerin istatistiksel analizinde kullanılan yöntemler.

Bilimsel dergilerdeki danışman sistemi günümüzde modern bilimin yapı taşlarından biridir ve bu sistemin araştırma sonuçlarının sunumunun kalitesini arttırdığına dair kanıtlar mevcuttur. Daha önce vurgulandığı gibi bu sistemde de yanlışlık olabilir ve ayrıca yeni buluş ve fikirlerin kısa sürede açıklanması ve yayılması engellenebilir, fakat yayın kalitesi artacaksa bu dezavantajlar gözardı edilebilir.

Ayrıca bu uygulama kararların ciddi, saygın bir tavır ile alındığı izlenimini vermektedir ve halihazırdaki en uygun sistemdir .

Pratik uygulamada danışmanlar için yol gösterici olabilecek konular şunlardır:

1-Geleneksel kısıtlamalar

- a- Yazı tanımlanabilir, spesifik ve bilgi yönünden ileri düzeyde mi?
- b- Bu yazı daha önce başka bir yerde yayınlanmış mı?,
- c- Yazıda belirtilen yorumlar geçerli ve anlamlı mı?
- d- Yöntem ve metodlar yeterli düzeyde açık ve net mi? bu alanda bilgi sahibi olanlarca tekrarlanabilir mi?
- e- Önceki çalışmalara yönelik referanslar tam, uygun ve yeterli mi?

2-Sunum

- a- Yazı olabildiğince yalın, kısa ve öz mü?
- b- Danışmanlar yazım stili üzerinde yorum yapmak zorunda değildirler. Ancak karışıklıkları ortadan kaldıracak, anlam açıklığı kazandıracak öneriler getirebilirler.
- c- Tablo ve şekiller uygun mu? Yerinde mi?
- d- Başlık ve özet makalenin içeriğini tam olarak yansıtıyor mu?

3- Etik

- a- İncelenmekte olan makalenin gizliliği olan bir döküman olduğu ve editörün izni olmadan üzerinde tartışma yapılamayacağı ve başkalarına gösterilemeyeceği danışmanlara mutlaka hatırlatılmalıdır.

- b- Danışmanların makale ile ilgili eleştirileri yazarlar için yol gösterici olmalı, kırıcı ve sert eleştirilerden kaçınılmalıdır. Editöre özel yorumlar ayrı bir yazı olarak hazırlanmalı ve rapor ile birlikte sunulmalıdır.
- c- Danışmanların kimlikleri gizli tutulmalı ve editörün izni olmadan danışman kendisini yazarlara tanıtmamalıdır.
- d- Eleştirileri içeren raporlar zamanında teslim edilmelidir.

Tıp dergilerinde danışman değerlendirmelerinde sık görülen yetersizlikler şunlardır :

- 1- Derginin okuyucu kitlesi için önemli olan kararın verilme aşamasındaki hatalar:
 - a- Derginin hedef kitlesi hakkında yetersiz bilgi
 - b- Danışmanın makaledeki konu hakkında kısıtlı görüşe sahip olması
 - c- Konu için çok özel bir ilgi duyulması
 - d- Kişinin kendi çalışmasına atıf yapılmış olmasını görme arzusu
 - e- Karşıt grupların yayınlarının geciktirilme arzusu
 - f- Yazının önemine karar verebilme konusunda yeterli yeni literatür bilgisine sahip olmama.
 - g- Yeni fikirlere direnme
 - h- Adı henüz duyulmamış yeni yazarların çalışmalarına karşı yanlı tutum
- 2- Bilimsel kalite kararının verilmesi aşamasındaki hatalar:
 - a- Makalede sorulan soruyu yanıtlayacak yeterli araştırma planı yapıldığına karar verilmesinde yetersizlik,
 - b- İstatistik yöntemler, uygun kullanımları ve bulguların anlamı konularında sınırlı bilgiye sahip olunması

- c- Ölçüm metodlarının (kimyasal, radyolojik, psikolojik v.b.) yeterliliği konusunda eksik bilgiye sahip olunması.

3- Kararların takdimi ve uygulanması aşamasında görülen hatalar:

- a- Makalenin değerlendirilmesine yeterince zaman ayrılmaması.
b- Kararı etkileyecek öğeleri önemine göre sıralamada yetersizlik.

Ne yazar adlarının ve çalışmanın yapıldığı yerin adının danışmandan gizlenmesi, ne danışman adının yazardan gizlenmesi, ne de danışmanın raporun editörde kalacak kısmını mutlaka imzalaması danışman değerlendirme sisteminin kalitesini arttırmamaktadır. Standart değerlendirme formlarının kullanılması danışman kararları arasındaki uyumu arttırmaktadır. Bazı büyük ve profesyonel yayınevlerince yayınlanan dergilerde yapıldığı gibi danışmanlara belli bir miktar ödeme yapılıyor olmasının danışman değerlendirmesinin kalitesini etkileyip etkilemediği ise bilinmemektedir .

Danışman değerlendirmelerini iyileştirmek için şu öneriler göz önüne alınmalıdır:

- 1- Danışmanların yeteneklerinin ve uzmanlık alanlarının iyi bilinmesi,
- 2- Daha genç, dinamik ve istekli danışman seçilmesi,
- 3- Özel bazı konuları içeren makalelerin değerlendirilmesi için kurallar belirlenmesi,
- 4- Klinik araştırmalar ve diğer tip araştırmalar için ayrı kurallar konulması
- 5- Derleme makaleler için kuralların belirlenmesi,
- 6- Danışman formlarının hazırlanması
- 7- Danışmanlardan gelen değerlendirmelerin niteliklerine ve kalitelerine göre kaydının tutulması,

8- Her yıl sonunda danışman isimlerinin dergide topluca yayınlanması,

9-En iyi danışmanlık yapanlara her yıl takdir yazısı gönderilmesi.

DANIŞMANLARIN ETİK SORUMLULUKLARI

Danışmanların etik sorumlulukları yazarlar yanında dergi editörlerini de yakından ilgilendiren bir konudur.Konunun bu perspektiften ele alınması aşamasında şu noktalara dikkati çekmek gerekir:

1-Danışmanlığı üstlenen bilim insanı “adil” bir eleştiri yapmakla yükümlüdür.

2-Metin içeriği başkası ile paylaşılmamalıdır,ancak danışman yetersiz kaldığını düşündüğü bir konuda bilimsel görüş veya öneri alabilir.Konu kendi uzmanlık ve ilgi alanının dışında ise veya birikimini aşıyor ise bu durumu editör ile paylaşıp makaleyi iade etmesi uygun olur.

3-Kendisinden görüş istenen bir makaleyi editöre danışıp onay almadan başka bir danışmana göndermemelidir.

4-Yazar adları gizli tutulmaktadır.Danışmanlar tahminler üzerinden, olası yazarlar ile metindeki herhangi bir noktayı aydınlatmak veya tartışmak için bağlantı kurmamalıdır.

5-Danışman elindeki makalenin konusu kendi çalışmaları ile örtüşüyor ise makaleyi bekleterek kendi çalışmasının daha önce yayınlanma olasılığını artırmaya yönelik bir çaba göstermemelidir.

6-Danışman elindeki makalede yer alan yayınlanmamış bilgileri kullanmamalıdır.

7-Değerlendirilen makaleyle çok benzeşen ve örtüşen başka bir makalenin varlığı söz konusu ise editör durumdan haberdar edilmelidir.

8-Akademik kariyerinin başlangıcındaki araştırmacıların heveslerini kaçırmamak ve güvenlerini sarsmamak için kullanılan ifadelere özen gösterilmelidir.

9-Çalışmanın eksik yönleri “yol gösterici” bir üslup ile belirtilmelidir.

10-Değerlendirme raporu danışman tarafından son bir kez daha okunup,eksikliklerin giderilmesine yönelik öneriler içeren, eleştiriler için gereken kaynaklar ile desteklenmiş kolay anlaşılabilen bir metin olmasına özen gösterilmelidir.

Değerlendirme konusunu ciddiye almak; makaleleri uzun süre tutup bekletmek veya olumsuzluklar ile donanmış raporlar hazırlamak demek değildir.Yazarlar bilime katkıda bulunmak veya akademik kariyer basamaklarını tırmanmak için makale yazmaktadırlar.Hareket noktası ne olursa olsun harcanan emek göz ardı edilemez, kendileri de birer araştırmacı olan danışmanların bu gerçeği yadsımamaları gerekir.

Bunun yanı sıra unutulmamalıdır ki bir derginin bilimsel standardı ve kalitesi, danışmanların o dergide yayınlanması istemi ile gönderilen makaleleri inceleyip değerlendirirken verdikleri emek ve harcadıkları zaman ile doğru orantılıdır.

KAYNAKLAR

- 1-Alley M: The craft of scientific writing. Springer, USA, 1996, pp 229-254.
- 2- Bingham CM, Higgins G, Coleman R, Van der Weyden MB: The Medical Journal of Australia internet peer-review study. Lancet 1998; 352: 441- 445.
- 3- Bishop CT: How to edit a scientific journal. Isipress, USA, 1984, pp: 9-28
- 4-Bloom FE:The importance of rewiewers.Science 1999;283:789.
- 5- Colonna G, Ragone R: Referee bias. Nature 1994; 367: Letter.
- 6-Cowell HR:Ethical Responsibilities of Editors, Reviewers and Authors.Clin Orthop Rel Res 2000;378:83-89.
- 7- Earnshaw JJ, Farndon JR, Guillon PJ, Johnson CD, Murie JA, Murray GD: A comparison of reports from referees chosen by authors or journal editors in the peer-review process. Ann R Coll Surg Engl 2000; 84 (4 Suppl): 133-135.
- 8-Editorial.Bad peer reviewers.Nature 2000;413:93.

- 9-Farndon JR, Murie JA, Johnson CD, Earnshaw JJ, Guillon PJ: The referee process of the British Journal of Surgery. BJS 1997; 901- 903.
- 10-Gökçe Kutsal Y: Klinik araştırma ilkeleri. In: Beyazova M, Gökçe Kutsal Y (Eds): Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon (Cilt I), Güneş Kitabevi, Ankara, 2000, pp: 52- 62.
- 11-Huth EJ: Peer Reviewing in Medical Journals: Yesterday, today, tomorrow. Scientific Writing, Editing and Auditing in Medicine, TUBITAK, Ankara, 1994, pp: 57- 66.
- 12-International committee of Medical Journal Editors: Uniform Requirements for Manuscripts Submitted to Biomedical Journals. Ann Intern Med 1997; 126: 36-47.
- 13-Rothwell PM, Martyn CN: Reproducibility of peer review in clinical neuroscience. Brain 2000; 123 (9): 1964- 1969.
- 14-Seals DR, Tanaka H: Manuscript peer review: a helpful checklist for students and novice referees. Adv Physiol Educ 2000; 23 (1): 52-58.
- 15-Swales J: Edit a specialist journal. In: Lock S. How to do it, British Medical Association, London, 1985, pp 224-230.
- 16-Walsh E,Rooney M,Appleby L,Wilkinson G:Open peer review:A randomised controlled trial.Br J Psychiatry 2000;176:47-51.